

† BRANTING, BRENTANO, BERNSTEIN

ΥΠΟ Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

1. Ο Hjalmar Branting ὁ σοσιαλιστὴς πρόεδρος τῆς Σουηδικῆς Κυβερνήσεως ἀπέθανε τὴν 24. Φεβρουαρίου 1925 εἰς ἡλικίαν 64 ἐτῶν. Ἀπὸ τινῶν μηνῶν (Ἰανουάριος τοῦ 1925) εἶχεν ἀποσυρθῆ τῆς ἀρχῆς, ἕνεκα βαρείας ἀσθενείας (χολολιθιάσεως), ἥτις ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1924 τὸν ἐκράτει κλινήρῃ.

Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ σκιαγραφῆσῃ τὸ ἔργον τοῦ Branting πρέπει νὰ κατέχῃ ἕλην τὴν τελευταίαν Σουηδικὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξέλιξιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Branting ἐπὶ μίαν γενεὰν ἀπετύπωσε τὴν ἀγαθὴν ἀλλὰ σθεναρὰν καὶ ἀδροφανῆ φυσιογνωμίαν του. Τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς δὲν κατέχω. Παρακολουθήσας ἔμως αὐτοπροσώπως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον εἰς τὴν ἔκτιν διεθνή συνδιάσκεψιν τῆς ἐργασίας τὸν Branting, ὡς πρόεδρον αὐτῆς, θεωρῶ καθήκον μου νὰ σκιαγραφῆσω τὴν εὐγενῆ φυσιογνωμίαν, καὶ νὰ ἐκθέσω ὅσα κατὰ τὴν ἐκλογὴν του τότε ὡς πρόεδρου συνοπτικῶς ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τῆς ἐράσεώς του.

II

Ὁ Branting ὑπῆρξε διεθνῆς φυσιογνωμία καὶ εἰς ἂν ὄχι ὁ τελευταῖος, ἐκ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς δευτέρας ἰδρυτικῆς καὶ πραγματιστικῆς γενεᾶς τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐράσεώς του συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν ὅπου οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἔθρων, καὶ τὸ «Κεφάλαιον» κατέκτα ἰδαφος εἰς τοὺς μὴ προκατειλημμένους κοινωνιολόγους. Μετὰ τοῦ Jaurès, Vanderveide, Kautsky, καὶ ἄλλων ἐξεχόντων σοσιαλιστῶν εἰργάσθη πάντοτε εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς διεθνoῦς σοσιαλιστικῆς κινήσεως. Δὲν κατεκρήμνισε μὲν τὸν θρόνον τῶν Bernadotte, πολλὰκις ὅμως ἤμβλυεν ὀξείας ἀντιθέσεις καὶ μεταξὺ ἀκόμη τοῦ προλεταριάτου ἐν Εὐρώπῃ. Ἦτο εἰς τῶν ἀπιστόλων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καὶ ὑπέρμαχος τῆς εἰς αὐτὴν συμμετοχῆς καὶ τῆς Γερμανίας διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ Universalitas αὐτῆς.

Ὡς πολιτικὸς εἰς τὴν χώραν του, ἀπήλαυε τόσης ἐμπιστοσύνης εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ ὅσῃν κανεὶς ἄλλος. Αἱ ριζοσπαστικώτεραι λαϊκαὶ μάζαι ἀπέβλεπον πρὸς αὐτὸν ὡς τὸν ἀνιδιοτελεῆ ὑποστηρικτὴν καὶ

ἐξυψωτήν πων. Ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν του χρόνων ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν των καὶ μετὰ ταῦτα τὰς ὠδήγησεν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην¹⁾). Αἱ συντηρητικώτεροι ἀστικαὶ τάξεις ἀνεγνώριζον ἐν τῷ προσώπῳ του ἀξιοσέβαστον ἄνθρωπον καὶ πρὸ παντὸς ἐπιδέξιον χειριστὴν τῆς γενικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας.

Ὁ Branting δὲν προήρχετο ὅπως ὁ Bebel ἐκ τῶν λαϊκῶν τάξεων ἀλλ' ἐξ εὐπορούσης ἀστικῆς οἰκογενείας ὥστε νὰ μὴ δοκιμάσῃ ἀρχικῶς οἰκονομικὰ δυσχερεῖας ἐν τῇ μορφώσει του, καὶ νὰ τραπῇ ὅπου ἡ κλίσις του ἔρρεπεν.

Ἐσπούδασε λοιπὸν Μαθηματικὰ καὶ Ἀστρονομίαν — ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τοῦ εὐθέως χαρακτήρος του καὶ τοῦ εὐρέως ὀρῶντος τῶν σκέψεών του — ἐπισκεφθεὶς κολλὰ πανεπιστήμια τῆς χώρας του καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐμορφώθη εὐρύτατα, βαθμηδὸν δὲ ἐτραπή καὶ πρὸς τὰς ἀνθούσας τότε κοινωνικὰς μελέτας. Ἐπειδὴ αἱ ἀγροτικαὶ σκανδιναυικαὶ χώραι δὲν παρεῖχον τότε τὸ ὑλικὸν ἐκεῖνο τῆς προλεταρικῆς κακοδιαμονίας, τὸ ὅποσον παρεῖχεν ἡ Ἀγγλία²⁾, διὰ τοῦτο αἱ πρῶται του σοσιαλιστικαὶ προσπάθειαι περιστρέφοντο εἰς φιλολογικὴν δρᾶσιν ἀφρασιολογίας, ὅπως εἶπεν, ὁμάδος.

Ἡ προέθεσιν ἐξέλιξιν τῆς Σουηδικῆς Βιομηχανικῆς ἐτροφοδοτήσης τῆν σπουδαιότητα τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, ἡ δὲ ἀρχικῶς μικρὰ ἀίρεσις ἐξελιχθῆ εἰς κόμμα πολιτικὸν καὶ τελικῶς εἰς ἰθνητικὴν δύναμιν τῶν τυχῶν τῆς χώρας.

Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1917 φέρουν τὸ σοσιαλιστικὸν Δημοκρατικὸν κόμμα μὲ 98 ἐντολάς ὡς τὸ ἰσχυρότερον τῆς Σουηδικῆς Βουλῆς³⁾ καὶ πολιτικῶς οὐδετερόφιλον. Τῷ 1919 παρέχεται καθολικὸν ἐκλογικὸν δικαίωμα εἰς τὰς γυναῖκας. Τῷ 1920 σχηματίζεται καθ' ἑνὸς σοσιαλιστικὴν κυβέρνησιν ὁ Branting εἰς τὴν βραχυομένῃν χώραν. Τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους πίπτει καὶ ἐπανερχεταὶ τῷ 1921 μέχρι τοῦ 1923, εἰτα πάλιν τῷ 1924 ἀναλαμβάνει ἐκ νέου τὴν ἐξουσίαν.

1) Ὁ Branting συνετέλεσεν ἐξόχως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σουηδικῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας, ἰσῶς, τῶν ὠρῶν τῆς ἐργασίας, καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας. Διὰ τὴν ἀναργίαν καὶ τὰ σχολεῖα τῶν ἀέργων ἐν Σουηδίᾳ καθὼς καὶ ζητητῶν ποσοπονητικῶν τοῦ Branting βλ. εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ ἐπιτομίου ἐπισκεφθέντος τὴν Σουηδίαν Θ. Μ. Μουσαίουδου (Ἐλεύθερον Βῆμα 28 Φεβρουαρίου 1925).

2) Εἰς τὴν Σουηδίαν ἐκτελέσθη ἡ σοσιαλιστικὴ δρᾶσις τοῦ A. Palm ἀνεγνῶντος εἰς τὸ 1841.

3) Κατὰ τὴν Μίτον 1917 ἀπεσχισθῆ ἡ ἀριστερὰ τοῦ κόμματος τούτου συνταχθεῖσα μετὰ τῶν Τοιμερβαλδιῶν κατὰ τὸν Branting. Τῷ 1920 τέλος συνταχθῆ μετὰ τὴν τρίτην διεσθῆ τῆς Σουηδικῆς Βουλῆς.

II

Είχεν ἀριστοτεχνικὴν δεξιότητα εἰς ἀνωτέραν σύνθεσιν τῶν αἰτημάτων τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς καὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς τῆς μερίδος του. Ὁ πολιτικὸς τῆς υἱιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας, δὲν ἦτο καθόλου ἀντιδημοκρατικὸς. Ἐγνωμάτευεν εἰς δυσχερῆ ἐποχὴν, λήγοντος τοῦ πολέμου, ὅτι οὐδεμία χώρα (Ἄλσατία, Λωρραίνη κλπ.) ἔπρεπε νὰ ὑπαχθῆ εἰς ἄλλην κυριαρχίαν προτοῦ νὰ ἀρωτιθῆ διὰ δημοψηφίσματος. Δὲν ἀπέδεχέτο τὰ οἰκονομικὰ ἢ τὰ δυναμικὰ συμφέροντα νὰ κανονίζουσαν τελειωτικῶς τὴν ὀφηλὴν πολιτικὴν. Ἦθελεν αὐτὴν ὡς ἀγνήν ἔκφρασιν τῆς λαϊκῆς θελήσεως καὶ οὐκ ἐκμαυλισμένον ἐμπόριον ἀνθρωπίνων μαζῶν. Δὲν ἐπέδρασεν δὲ μόνον εἰς τὴν μάζαν ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς προϊσταμένους τῆς, εἰς τοὺς νῦν Ὑπουργοὺς, τοὺς καὶ διαδόχους εἰς τὸ ἔργον του, τοὺς Thorrson, Sandler, Möller, Hansson, οἱ ὅποιοι ἀρχικῶς διεκρίθησαν διὰ τῶν φλογερῶν διακηρύξεων αὐτῶν κατὰ τῆς ἀστοκρατίας καὶ στρατοκρατίας. Ἡ μετὰ τοῦ Branting ὁμῶς ἐν τῇ Κυβερνήσει συνεργασία τῶν καὶ ἡ εὐθύνη τῆς διαχειρίσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἡμιβλυνε σπουδαίως τὸν πλεονέκτερον ἄκρατον ριζοσπαστισμὸν τῶν. Ὁρθόδοξος μαρξιστῆς τῆς γενεᾶς τοῦ Kautsky καὶ Bebel ὁ Branting δὲν οὐτοπεῖ, ἐπιδιώκει τὸ ὅλον διὰ τμηματικῶν ἐπιτυχιῶν. Δύναται τις εἰς ρητορικοὺς λόγους καὶ σχήματα νὰ προφητεύῃ τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐποχῆς καὶ τὴν χαραυγὴν τοῦ μελλοντικοῦ σοσιαλιστικοῦ χιλιετοῦ βασιλεῦς, εἰς τὴν πρακτικὴν ὁμῶς πολιτικὴν πρέπει νὰ ἀπορμύξει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα δεδομένα καὶ νὰ προσπαθῆ νὰ κάτευσθῃ ταῦτα ἐκείστοτε βραχυπρόθετον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἀνύψωσις τῆς τάξεως ταύτης θὰ διευκολύνετο διὰ τοῦ κοινοβουλίου, διὰ γενικοῦ δηλαδὴ καθολικοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος. Καὶ εἰσῆλθε μὲν ὁ Branting, τῇ βοήθειᾳ καὶ τῶν φιλελευθέρων, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1896 εἰς τὸ κοινοβούλιον, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του ἀντιπροσωπεύων τὴν Στοιχόλημην¹⁾, μόλις ὁμῶς τῷ 1911, μετὰ σφο-

1) Ὁ Branting ἐρημάτισε καλαιπώτερον καὶ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, Διοικητῆς τῆς τραπεζίης τῆς Σουηδίας, Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Κατὰ τὸ 1919 ἐξελέγη ὡσαύτως πρόεδρος τῆς Διεθνούς σοσιαλιστικῆς συνδιάσκεψος ἢ ὅμοια, ὀλίγον πρὸ τοῦ συνεδρίου τῆς εὐρώπης, εἶχε συλληθῆ ὡς πρώτη ἀπόπειρα συνεννοήσεως τῶν ἐμπολέμων. Εἰς ταύτην συμμετέσχον περὶ τοῦ 100 ἀντιπροσώπους ἐξ 21 χωρῶν (πλὴν Βελγίου, Ἰταλίας, Ἑλβετίας, Ἀμερικῆς, Νορβηγίας, Μπλοσεβίκων) καὶ ἀληθῆσαν σπουδαίαι ἀποφάσεις προγραμματικαὶ διὰ τε τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν καὶ τὸν διεθνή κομμουνιστικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐργασίας διὰ τὰ: ἐξόχους τῶν διεθ. φιλελευθ. προστάθειας του τῷ εἶχεν ἀποναμηθῆ καὶ τὰ βραβείον Nobel.

θροῦς πολιτικῶν καὶ συντεχνιακῶν ἀγῶνας κατὰ τῶν ἀντιεργατικῶν νόμων τῆς τότε συντηρητικῆς κεφαλαιοκρατικῆς Κυβερνήσεως, μετὰ ὑπερμεγέθεις διαδηλώσεις καὶ γενικὰς ἀπεργίας 300.000 ἐργατῶν (1909), συμβουθεουσῶν καὶ τῶν ἀλλοεθῶν συντεχνιῶν, παρεσχέθη τὸ γενικὸν καθολικὸν ἐκλογικὸν δικαίωμα. Τότε ὁ Branting εἰσῆλθε μετὰ 64 σοσιαλιστῶν εἰς τὴν Σουεδικὴν βουλὴν, ἀνηθήσει νὰ μετασχη εἰς συνεργαζομένην φιλελευθέραν — σοσιαλιστικὴν Κυβέρνησιν.

Ζωγραφίζων ὁ Sombart⁽¹⁾ τοὺς ὀργανωτάς, διαιρεῖ αὐτοὺς εἰς τρεῖς κατηγορίας: εἰς τοὺς ἱερωτάς, τοὺς διαμορφωτάς, καὶ τοὺς διαδόχους τῶν ὀργανώσεων. Τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν διαμορφωτῶν θεωρεῖ ὡς τὴν δυσχερεστέραν, διότι δι' αὐτὴν γριάζεται σταθερὰ καὶ συγχρόνως μακρὰ, ἐπιμονος, καρτερικῆ θέλησις, θέλησις ἢ ἐποία νὰ ἀντιτάσσεται νικηφόρως εἰς τὰ καθημερινὰ ἐμπόδια τῆς δράσεως. Δι' αὐτὴν χρειάζονται ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι νὰ διατηροῦν τὸ διαφέρον των ζωηρὸν διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς τὴν προοδευτικὴν ἡλικίαν, οἱ ὅποιοι νὰ συνενώνουν τὴν ἐπιμέλειαν μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν. Ἄνθρωποι τέλος οἱ ὅποιοι νὰ διαθέτουν προσόντα τὰ ὅποια ἐξασφαλίζουν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν μαζῶν: Ἀντίληψιν δηλαδή διὰ τὴν εὐτυχίαν των, ψυχικὴν συνάρθειαν μετ' αὐτῶν, ἀκάματον ἐξυπηρέτησιν τῆς ὀργανώσεως, ἠθικὸν θάρρος, τέλος τὴν ὑπάτην δημοκρατικὴν ἀρετὴν τὸ ἀδιάφθορον, τὴν incorruptibilitῆ⁽²⁾. Εἰς τοὺς τύπους τούτους συγκατατάσσει καὶ τὸν Branting μετὰ τῶν Bebel, Jaurès, Turati, Victor Adler, Vandervelde, Legien, Singer κλπ., οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1890 — 1914 ἐμερόφωσαν τὴν εὐρωπαϊκὴν σοσιαλιστικὴν κίνησιν. Οἱ ἄλλοι αὐτοὶ ἐξυπηρέτησαν τὴν κίνησιν αὐτὴν ὄχι ὡς δημαγωγοί, τοὺς ὁποίους συνήθως ἀναπτύσσει ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις⁽³⁾, ἀλλὰ ὡς πολιτικὸν ἀρχηγοὶ μὲ πολιτικὸν ἔνστικτον καὶ πρακτικὸν βλέμμα.

1) Der proletarische Sozialismus II (1924) σελ. 280.

2) Ὁ Branting συνειρμιζοται ἀπὸ τὸ 1886 εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐν ἔτει 1886 ἰδρυθείσης ἐφημερίδος «Sozialdemokraten». Ἡ ἀπαρέγκλιτος εὐθὴ σχεδὸν τεσσορακοντοετῆς σοσιαλιστικὴ διαφωτιστικὴ ἐργασία του, ἡ μὴ ἀλλαγὴ τῶν πεποιθήσεων του καθ' ὅλην τὴν μακρὴν σταδιοδρομίαν του ἐτασίθη καὶ ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίδος ἀντιπροσώπου, ἧτις ἐπρότειναν αὐτῶν ὡς πρόεδρον εἰς τὴν ἐκτὴν διεθνή συνδιάσκεψιν ἐργασίας «That moral courage has been a signal characteristic of the life of Mr. Branting».

3) Εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν κίνησιν λέγει ὁ Sombart (ἐνθ' ἂν. σελ. 279) δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν ἀληθινὸν ἠγέτην σταδιοδρομία. Διότι ἡ κίνησις αὐτὴ δὲν εἶναι κρητικὴ, δὲν εἶναι ἐθνικὴ, δὲν εἶναι λεϊκὴ. Δὲν συνεικατοῦσσει λαοκῶν μετ' αὐτῆς ὁ ὄληθῆς ἀρχηγός, ὁ λαοπρόβλητος πολιτικός. ὁ ὅποιος ὁδηγεῖ πρὸς

IV

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔθεσε καὶ τὴν Σουηδίαν εἰς δόλημμα. Πανταχόθεν ἀπὸ τοὺς πρῶην φίλους τοῦ Branting εἰς τὴν διεθνή διαπέπονται παρικλήσεις ἀμέσως ἢ ἐμμέσως περὶ συμμετοχῆς τῆς Σουηδίας εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ Branting ὁμῶς δὲν παρσύρεται ἀλλὰ διεξάγει καὶ οὕτως ἴδιον πόλεμον, πόλεμον κατὰ τοῦ πολέμου. Ἀπέκτινος τίτλον ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ὄλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου, καὶ ἀπέδη ἢ παρηγορία, διαρκούντος τοῦ πολέμου, τοῦ παγκοσμίου προλεταριάτου κατὰ τὰς ὥρας τῆς λύπης καὶ ἀπελπισίας του. (1)

Διαρκούντος τοῦ πολέμου προσέκειτο μᾶλλον πρὸς τὴν Entente ἢ. Κατώρθωσε μάλιστα νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν Σουηδικὴν κοινήν γνώμην περισσώτερον, ἀπ' ἔσπον ἄλλος διακεκριμένος κοινωνιολόγος, γνωστός εἰς τοὺς Ἀγγλικούς κύκλους, ὁ Γουσταῦος F. Steffen, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε διὰ πολλῶν ἔργων του νὰ ἀνταρτήσῃ τὴς κατὰ τῆς Γερμανίας ἰποδομένης μομφῆς. Πάντως πρωτοβουλία αὐτοῦ (Ὀλνδτικῆς-Σκανδιναυκῆς ἐπιτροπῆς) συνακλήθη εἰς Στοκχόλμην τῆ 1917 συνέδριον, τὸ ὁποῖον νὰ μὲν δὲν ἐπέτυχε τὴν ἀντιπαράστασιν τῶν ἐμπολέμων σοσιαλιστῶν, συνετέλεσεν ὁμῶς εἰς τὸ νὰ διευκρινισθῇ ἡ κατάστασις καὶ νὰ συγκληθῇ κατόπιν ἀποράσει αὐτοῦ καὶ ἄλλο συνέδριον γερμανοσκανδιναυκόν.

Κατὰ τὸ 1923 προσεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Ἀμβούργῳ ἐπανασταθεῖσαν, μὲ ἔξρην πάλιν τὸ Λονδίνον, παλαιὰν δευτέραν ἢ σημερινὴν τετάρτην διεθνή, ἀντιπροσωπεύων εἰς τὸ ἐκτελεστικόν Συμβούλιον αὐτῆς τὴν χώραν του μετὰ τῶν Henderson, Troelstra, Bauer, Wels κλπ.

Εἰς τὴν ἐπανοικοδόμησιν τῆς Εὐρώπης εἰργάσθη μεταπολεμικῶς ἔσπον ὀλίγοι. Τρεῖς ἀνήλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς ἀρχηγὸς τοῦ μεγίστου σουηδικοῦ κόμματος, ὥστε νὰ τοῦ δοθῇ κενρὸς νὰ ἀναμειχθῇ καὶ εἰς τὰ ἐξο-

τὴν ὀλικὴν ἐπίτητα. Ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις εἶναι κίνησις τάξεως, εἶναι διάλυσις καὶ ἀσφικσις μαζῶν, δηλαδὴ ἀτομικὴ διαλογία. Δι' αὐτὴν ὁ ἀφορῶν τὸς κορυφῶν εἶναι ὁ Δημαγωγός.

1) Conférence Internationale du Travail. Sixième session. Volume I. (1921) σελ. 6

2) Ἰαυτό ἐγκαιολόγησε μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου ὡς ἐξῆς. Ἡ Σουηδικὴ πολιτικὴ μου ἔπρεπε νὰ στρέφεται πρὸς τὴν Γερμανίαν. Μοὶ ἐφαίνετο πολὺ επικινδυνὸν νὰ συμπαρομοθῇ ἡ Σουηδία εἰς τὸν πόλεμον. Τοῦτο θα ἦτο δυτατόν μόνον παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Γερμανίας. Φυσικῶς λοιπὸν ἡ πολιτικὴ μου ἔπρεπε νὰ κατευθύνεται πρὸς παρεμπόδιον ἐνεργῶς συμμετοχῆς τῆς Σουηδίας εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἀπ' ἐτέρου νὰ στρέφεται πρὸς καὶ κατὰ τῆς Γερμανικῆς πολιτικῆς.

τερικά ζητήματα και να επιδράση ἐπ' αὐτῶν, ὄχι τόσο διὰ τῆς μικρᾶς χώρας τὴν ὅποیان ἀντιπροσώπευεν ὅσον διὰ τῆς μεγάλης προσωπικότητός του. Ὁ Branting ἐγράφη δι' ἐνεσάρκως τὸν μελλοντικὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον τῆς ἐξελίξεως. «Μόνον διὰ τῆς εἰρήνης θὰ θυνήθωσι εἰ λαοί, συνδεδεμένοι ἐκ νέου δι' ἀλληλεγγύης, νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τοὺς ἐργάτας ἔλασ τοῦ κόσμου εὐτυχίαν καὶ δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ μόνον ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ δικαιοσύνη θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου», ἔλεγε, τελευταῖον τὸν εὐχαριστήριον λόγον του, διὰ τὴν ὁμέφωνον ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῶν κυβερνήσεων, τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν ἐκλογῆν του ὡς προέδρου τῆς ἑκτῆς διεθνούς διασκέψεως τῆς ἐργασίας.(1).

Τὸν Branting δὲν θὰ θρηγήσῃ ἡ Σουηδία μόνον. Ἐὰ τὸν θρηγήσῃ ὅλος ὁ κόσμος, ὁ ὅποιος ἐπόθησε τὴν συμπίλωσιν καὶ αἰώνιαν εἰρήνην τῶν λαῶν καὶ δὲν ὤνειροπέλησεν αὐτὴν μόνον διὰ λόγων καὶ κενῶν φράσεων, ἀλλὰ διὰ ἀδελφικῆς, πρακτικῆς, θετικῆς ἐργασίας.

II

Ὁ L u j o B r e n t a n o ἐώρτασε τὴν 18. Δεκεμβρίου 1924 ἐν πλήρει διανοητικῇ ἁρεσέρῳτῃ καὶ ἰκμῇ τὴν 80ετηρίδα του. (2) Μετ'

1) Ἡ χαρὰ ἦτο ἐξωγραφισμένη εἰς τὸ πρόσωπόν του κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἐκείνην. Οἱ ἀγῶνες του ἐπέφοντο διὰ ταύτην, διότι ἡ πλαισιωτικὴ ἐπιχειρήσις ἢ σκαφθεῖσις αἰσιοδοξίᾳ του ἐνεσαρκούτο ἤδη ὅλο τὴν προεδρείαν του εἰς θετικὰ διατάξεις διεθνούς κύρου. Τοῦ ἀποτελέσματος ὁμοῦ τούτου προηγήθησιν μικροὶ προκατασκευαστικοὶ ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτέχουσαν θέσιν θὰ καταλάβῃ ὁ Branting. «Πάντοτε», ἔλεγεν, «ἐπιμόνως προσεπαθησόμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν εἰς ὅλην τὰς κοινωνικὰς τάξεις καλύτερους ὁρους ἐπιμετρίας καὶ νὰ πλησιάζωμεν καθ' ἑλάχιστην ἡμέραν περισσότερο πρὸς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς μισθωτῆς ἐργαστικῆς τάξεως».

2) B r . H a n d w ö r t e r b u c h d e r S t a a t s w i s s e n s c h a f t e n (1909), ἀρθρ. Brentano εἶθε καὶ γὰρ μέχρι τότε ἔργου του L u j o B r e n t a n o : Kundgebungen zu seinem 70. Geburtstag (Münchener volkswirtschaftliche Gesellschaft) 1915. Reden und Ansprachen gehalten am G. S. Schmöller's 70. Geburtstag, 1908 (σ. 34 ἐ.). Βα. ὠσούτως H e r k n e r - K a l i t s o u n a k i. Τὸ ἐργαστικὸν ζήτημα Β (1920) σ. 131, ὅπου καὶ πινεῖ τῶν σπουδαιωτέων ἐργῶν τοῦ Brentano καὶ σκοτικῶς ἡμετὶ τοῦ Μάρτ. διαφωνία του. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Brentano καθὼς καὶ τινα περὶ τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Wagner ἐν τῷ ζητήματι τῆς γεωργικῆς προστασίας τῆς Γερμανικῆς διεξαχθέντος ἀκῶως βλ. ἐν τῷ «Δελτίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθν. Οἰκονομίας» (Α Π ο σ τ. 119 ἐ.) 1914 ὑπο Σ. Κ ο ρ ῶ ν η. («Ἀντι. Ἐκκαγωγή» εἰς τὴν ὑπό τοῦ Κ. Σ φ ω ρ ῆ μεταφρῶσιν τῆς «Περὶ δυσχερειῶν πτωχῆς οἰκονομικῆς ἐρεύης, ἀνυπαρχουσῶν ἐν τῇ φύσει τοῦ πᾶσι παρατήρησιν ἀντικειμενικῆς μελετῆς, του Brentano. Τὸ τελικὸν συμπέρασμα τοῦ Κ ο ρ ῶ ν η ὅτι ὁ οἰκογενικὸς πόλεμος ἀδικικῶς τὸν Wagner ἐν τῷ ἄγῳτι αὐτοῦ

αὐτοῦ συνεώρτασαν τὸ εὐχάριστον γεγονός ὁ γερμανικὸς λαός, οἱ λόγιοι καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ὅλου τοῦ κόσμου. Διότι ὁ Brentano εἶναι ὁ τελευταῖος ἐπιζῶν τῆς τριάδος (Schmoller — Wagner) τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων οἰκονομολόγων, οἱ ὁποῖοι πρὸ παντός, κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀνύψωσαν εἰς τὴν ζηλευτὴν θέσιν τῆς πηχασμίου πρωτοκορείας τὴν γερμανικὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην. Ὁ φιλελεύθερος (') Brentano ἀρχήθην καὶ σήμερον ἀκόμη θαυρεῖται ὡς ὁ γενναῖος ἐπιστημονικὸς πρόμαχος τῶν ἐργατικῶν συμπερόντων. Ὁ ἀκάματος, ὁ εὐέξαπτος, ὁ ζωηρὸς νοτιογερμανικὸς τύπος, ὁ πολλοὺς μισησας καὶ ἀγαπήσας, καὶ ὑπὸ πολλῶν μισηθεῖς, συκοφαντηθεῖς, (²) ἄλλὰ καὶ ἐκτιμηθεῖς. Ἡ σταδιοδρομία του ἦτο τυχυτάτη. (³) Ὁ διδάκτωρ ἦλθεν

τοῦτ' ὑπὲρ τῆς προσιασίας τῆς γεωργίας φαίνεται μοι ὡς ἀναμφισβήτητον. Πολλῶ μᾶλλον φαίνεται ὁ πόλεμος περιφανῶς δικαιώσας τὸν Brentano ἢ τοὺς Wagner καὶ Schmoller, οἵτινες διὰ τῶν ὑπερμέτρως συντηρητικῶν, σφαιροκρατικῶν καὶ ἐθνικιστικῶν ἰδεῶν αὐτῶν συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸ νὰ ἀχθῇ ἡ Γερμανία ὅπου ἤχθη, ἐνθ' ὁ Brentano ἐκκλιετο τότε ε' Ἀγγλομανίᾳ. Μόνον διὰ τὴν κοινωνικὴν (ἐργατικὴν) αὐτῶν πολιτικὴν σφαιρὰν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἡ Γερμανία αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην. Καθὼι ἀφορᾷ ὁμοίως εἰς τὴν διὰ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν ἐκίδρασιν τῶν ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς, ἄρα καὶ τῆς συνολικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους, ὁ μὲν ἐπιστημονικὸς ἡγέτης τῆς φιλελευθέρας κατευθύνσεως τῆς κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως ἐν Γερμανίᾳ Brentano ἀπέκρουσε τὸν πόλεμον διὰ τῆς κοσμοπολιτικῆς οἰκονομικῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ, οἱ ἄλλοι ὁμοίως παρεσκεύαζον αὐτόν, ὁ μὲν μέγιστος συστηματικὸς τῆς γερμανικῆς οἰκονομικῆς Wagner πλουτολογικῶς διὰ τῆς αὐταρχείας αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς νεωτέρας γερμανικῆς ἱστορικῆς οἰκονομικῆς σχολῆς Schmoller στρογγυλωτικῶς διὰ τῶν περὶ ὀλιγαρχικοῦ, ὀκαληλικῶ καὶ αὐταρχικοῦ κράτους (Obrigkeitsstaat) ἰδεῶν αὐτοῦ.

1) Οἱ ἐχθροὶ του τῶν ἐδυσφήμων ἄλλοτε ὡς σοσιαλιστὴν δημοκράτην, καίτοι δὲν ἐθαύμασε ποτὲ τὸν Μάρξ, ἄλλοτε ὡς σοσιαλιστὴν καίτοι οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ προσεβῆ τὸς φιλελευθέρας διδασκαλίᾳ τῆς κλασικῆς σχολῆς.

2) Ὁ Kautsky π.χ. ἔγραψε περὶ τοῦ Brentano οὐ παρουσιάζεται οὗτος ὡς ἄπειραχος τῆς σοματεϊακῆς ἐλευθερίας, ὅχι διότι ἐχειρτῆν πεποιθήσιν διὰ μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου προίγεται πραγματικῶς ἡ ἐργατικὴ ὑπόθεσις, ἀλλὰ διὰ νὰ φέρῃ εἰς ἀντίθεσιν τὸ ἐν μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξεως πρὸς τὸ ἄλλο καὶ νὰ παραλύσῃ οὕτως τὴν ἐργατικὴν κίνησιν.

3) Ὁ Brentano ἐγεννήθη εἰς Aschaffenburg τῷ 1844. Εἶπε φαίνεται, πλαισιώτατα Ἰταλικὴν τὴν καταγωγὴν. Ἐμαθήθη σεν αὐτόθι καὶ εἰς Augsburg. Τῷ 1861 μετέβη εἰς Δουβλίον. Ἐσπούδασεν ἐκεῖ σοβαρῶς τὴν Ἀγγλικὴν ἱστορίαν, οὕτως ὥστε νὰ ἐκιδράσῃ ἐκ' αὐτοῦ σπουδαίως καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκείθεν φιλελεύθερος. Ἐνθ' εἶχε μεταβῆ μᾶλλον συντηρητικὸς. Τοῦτο ἦτο ἡ πρώτη σπουδαία ἐκίδρασις τοῦ Ἀγγλικῶ περιβάλλοντος ἐκ' αὐτοῦ. Ἐκ Δουβλίνου ἐπέστρεψεν εἰς Δαρμστάτην ἔλαβε τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου καὶ ἐφοίτησε μετὰ ταῦτα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Münster, Λιψίας κλπ.. Τὰ Μαθήματα τοῦ Windscheid ἐν Λιψίᾳ τῶσον τὸν ἐθελγον ὥστε δις βραδύτερον εὐρέθησεν συνάδελφοι αὐτόθι τοῦ παρεπονετο ἐπιχαρίως, διὲ οὗτος ἦτο ἡ ἀφορμὴ νὰ χάσῃ τρεῖς καὶ ἡμισὺν ἔτη ἐν τῇ Νομικῇ. Τῷ 1866 ἀνηγορεύθη δικαίτωρ τοῦ δικαίου.

εις Βερολίνον, εις τὸ στατιστικὸν γραφεῖον, τὸ ὅποιον διηγήθουν ὁ Ἐρνεστος Engel. Ὁ Brentano παρακληθεὶς, συνώδευσε τὸν Engel εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν ταξεῖδόν του εἰς Ἀγγλίαν τῷ 1868. Ἐκεῖ εὗρίσκοντο καὶ ἄλλοι τιμὲς ἀσχολούμενοι μὲ τὴν σπουδὴν τῶν ἀγγλικῶν συντεχνιακῶν σωματείων. Εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν ἀνεμίχθη καὶ ὁ Brentano μὲ δλην του τὴν νεανικὴν ὁρμὴν, τῷ δὲ 1871—1872, εἰκοσιπταετῆς ἐδημοσίευσε τὸ διεξομὸν ἔργον του «Die Arbeitergilden der Gegenwart». Τὸ ἔργον του ταῦτο ἀρῆκεν ἐποχὴν εἰς τὴν τότε κοινωνικὴν ἐκείνην ἐξέλιξιν. Κεῖ δὲκ νὰ παραταθῆ τοῦτο ζωηρότερα μεταφίρω μερικὰς περιχοπὰς *) τὰς ὁποίας μὰς δίδει ὁ G. Knapp ἀπὸ ἑνα βιβλίον τῆς ἐποχῆς

Τῷ 1867 εἰς Göttingen τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς Βερολίνον διὰ τὴν φρατῆρῆν εἰς τὸ περιώνυμον φροντιστήριον τῆς στατιστικῆς τοῦ Ἐρνεστου Engels, τοῦ νέστορος ἐκείνου ὁ ὅποιος διεμόρφωσεν ὀλόκληρον γενεάν εἰς τὴν αἰσθητὴν ἐπιστημονικὴν στατιστικὴν μόρφωσιν. Μετ' αὐτοῦ περιώδευσε κειτὸν εἰς Ἀγγλίαν, οἱου ἐγνωρίσθη στενῶς μετὰ τοῦ Ludlow, τοῦ φιλαλληλοτέρου ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ποτὲ ἐγνωρίσε καὶ εἰς τὸν ὅποιον. ὦς λέγει ὁ ἴδιος, παρὰ πολλὰ ὤφειλε. Τῷ 1871 προεχειρίσθη εἰς ὑφηγητῆς ἐν Βερολίνω. Τὸ 1872 διακρίσθη καθηγητῆς εἰς Breslau. Ἐκεῖ ἀπουργίως προήχθη ὄχι μόνον εἰς τὴν εἰδικὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας του ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν γενικὸν κύκλον τῶν γνώσεών του, ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας του μετ' ἀνδρῶν, οἱοι οἱ Dilthey, Cohnheim, ὁ γεωγράφος Neumann οἱ Gierke, Dove κλπ. Ὑπῆρξε, λέγει ὁ ἴδιος μὲ εὐδωλλιακὴ ἐποχὴ τῆς καθηγητικῆς· μου δρῶσας καὶ ἡ ἡρωικὴ ἐποχὴ τῶν ἀγώνων μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐργατικῶν συνασπισμῶν. Τῷ 1882 ἐκλήθη εἰς Στροσβούργον ὡς διάδοχος τοῦ Schmoller. Ἐκεῖ συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Knapp καὶ τοῦ ἀκαδημαίλου διδασκάλου Sohst. Μετακλήθει· εἰς Βιέννην τῷ 1888 ὡς διάδοχος τοῦ Lorenz v. Stein κατέμεινεν αὐτοῦ μικρὸν ὄρα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γερμανίαν (1889) καὶ νὰ διαδεχθῆ τὸν Γουλιέλμον Roscher εἰς Λειψίαν, τὸ Πανεπιστήμιον τῆς ὁποίας τότε ἔξε· προσώπει πᾶν ἰδανικὸν ἀνωτέρου ἐκπαιδευτηρίου. Τέλος τῷ 1891, διὰ τὴν ἐργασίαν τῆς συζύγου του, μετέβη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, ὅπου καὶ ἐδίδαξε μίαν ὀλόκληρον γενεάν. Αἱ συχναὶ αἰται μετακλήσεις τοῦ Brentano, ἦσαν δεῖγμα ὅτι οὗτος ἀπὸ τοῦ 1870—1900 ἦτο ὁ περὶ ἡμετέρας εἰς τὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια οἰκονομολόγος.

1) Léon Faucher (Γάλλος δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς· γεννηθεὶς τῷ 1803 ἀποθανὼν τῷ 1864) Études sur l'Angleterre. Paris δύο τόμοι, 1856. Εἰς τὸν II τόμον σελ. 397 εὗρίσκειται πραγματεία «De la coalition des ouvriers mécaniciens en Angleterre (1832)» ἀναφέρονσα τὰ ἑξῆς. Ἐνώσεις ἐργατικῶν δι' ὠρισμένους σχολοίς, αἱ λεγόμεναι συνασπισμοί, εἶναι κατὰ τι πολὺ σύνθηρ· ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποτελοῦν δὲ διαρκὲς ἀντίρροπον κατὰ τῆς ἡμέρου ἀναπτύξεως τοῦ π. οὔτου. Εἶναι ἐδώ· τι ἀναρχία· ἡ πολιτικογραφηθεῖσα αὕτη συνήθεια. Οἱ ἐργάται λοιπὸν δὲν ἐξεγείρονται ὅταν αἱ συναλλαγαι δὲν βαίνον καλῶς ἀλλὰ ὅταν ἀνθῶν οἰκονομικῶς. Τότε γεννᾶται εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὸ αἰσθητὸν τοῦ φθόνου καὶ τῆς ἀτιμωσίας, δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν ἀπολαύουν· θέλουν νὰ κυριαρχοῦν. Καὶ δὲν ἐξεγείρονται οἱ κατὰς πληθυνόμενοι καὶ πραγματικὰς πάσχοντες ἐργάται, ἀλλὰ οἱ καλῶς ἀμειβόμενοι, οἱ λεγόμενοι μορφωμένοι ἐργάται. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα φιλανθρωπικῶν σπο-

έκαινης, θέλων και ούτος να αναπαραστήση την συμβολήν του Brentano εις την εξέλιξιν της συντεχνιακής κινήσεως. 'Ο Brentano είναι το προδρομικόν πνεύμα, το όποιον μάς έκαμ'ενα θεωρώμεν τας αντίληψεις του έξέχως εκείνου μορφωμένου γάλλου πολιτικού, ως άκατανόητος περιωρισμένας. 'Ο Brentano υπεστήριξεν δι αι μεσαιωνικαι ένώσεις (Gilden) ήδύνατο και σήμερα να χρησιμοποιηθούν υπό των έργατων, δια να υποστηρίξουν τα συμφέροντά των κατά την σύναψιν της περι έργασίας συμβάσεως. Παλαιώτερον συνεπηγγύοντο αύται υπό έμπόρων και αύτοτελών μικροεπαγγελματιών, σήμερα υπό των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων των έργατων. Δέν πρόκειται περι συμμοριών κακούργων ούτε περι συναμοσιών, πολύ δλιγώτερον περι τυρλωμένων φανατικών προσώπων. 'Απλώς φιλήσυχαι πολιται της κατωτέρας τάξεως μη θέλοντες να υπαχθούν εις κάθε θρον τον έπολον τους επιβάλλει ο Ισχυρός των έργοστασιάρχης συνενώνονται δια να Ισχυροποιηθούν. Περι διαρκούς έξωθήσεως προς άπεργίαν ούτε λόγος. Αυτη είναι τέ έσχατον καταφύγιον «δταν έν φέρει πλέον άποτέλεσμα άλλο τι». Τα γνωστά σήμερα και αυτονόητα ταύτα ζητήματα εξέπληξαν τότε (1872) τον κόσμον. Διείθε νέας απόψεις. 'Η έργατική κίνησις δέν έσθμαινε τε αυτό με τους σοσιαλιστάς δη-

πών διτιτάσσονται κατά της «Δεσποτείας» του κεφαλαίου. Καί δέν συνασπίζονται τέλος προσωρινώς μόνον δια να πραγματοποιήσουν άπεργίαν ενά θέλουν να ίδρουν διαρκεις ένώσεις, νέας συντεχνίας. Δέν είναι ώσαύτως αι ένώσεις αύται τοπικαι μόνον: οι μηχανεργάται π. χ. κατοήθησαν υπό την διεύθυνσιν των δημογυών των να ιδρύνουν μέγαν σύνδεσμον, ο όποιος περιλαμβάνει 80 πόλεις, 12.000 μέλη και περιουσίαν 25.000 λιρών 'Αγγλίας.

•'Η πρώτη σπικιλία προσβολή του μεγάλου συνδέσμου των μηχανεργατών έστράφη κατά της 'Εταιρείας Hibbert & Ptal εις Oldham. Την άνοιξιν του 1861 άπήτησε το σωματείον, να μη άπασχολή πλέον η έταιρεία άμαθεις τεχνικώς εργάτας και να καταργηθούν αι υπερωρίες, μάλιστα κινώρισαν και κόσμος μαθητευομένους ήδύνατο να άπασχολή η έταιρεία, επί άπειλή διακοπής της εργασίας. Δύναται τις να συμπερίνη ότι η έργατική πίξις δέν έννοει καλά την έλευθερίαν. Αι συντεχνιαί κατηγορήθησαν έπιση όμως το πνεύμα των μονοπωλίων και προνομίων. Οι εργάται επιδιώκουν να έκμαλαλευθούν την μεγάλην μηχανοβιομηχανίαν επί συμφέροντι του σωματείου των, δι' αυτό δέ η μεγάλη αυτη βιομηχανία τίθεται εις κίνδυνον. 'Ο κωτα τιμάγιον μισθός και αι υπερωρίες θέλουν να κωπαργηθούν, διότι υποστηρίζουν ότι δέν δύναται τις να εργαζεται πλέον των 10 ώρων συνήθως, η έσπέρα πρέπει να μένη έλευθερα δια την πνευματικήν μόρφωσιν. Παρατηρεί όμως τις ότι οι λόγος ούτοι είναι μόνον προσχήματα όμιλούν δια μορφωσιν άλλα θέλουν κυρίως να επιτύχουν μόνον αύξησιν του μισθού η δια μικροτέραν παροχήν τον αυτών μισθόν! 'Ο μόνος σκοπός των όποιον θα ήδύνατο να πραγματοποιήσουν οι εργάται δια της ένόσεως των είναι η υποστήριξις εις κερατώσεις άνάγκης. *Πάστες οι λοιποι σκοποί της ένόσεως των άπαιγορεύονται εις αυτούς από της φύσεως* (σελ. 475). 'Ο καθωρισμός του ποσού του ημερομισθίου πρέπει να άρεθής εις τον έλευθερον άνταγωνισμόν (σελ. 436).

μοκράτας. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου τῆς ἐργασίας ἦτο δυνατὴ εἰς τὸ πλάσιον τοῦ τότε κράτους. Ὁ ἐργοστασιάρχης ἀπλῶς δὲν συνομολογεῖ πλέον τὴν σύμφασιν τῆς ἐργασίας μετὰ τοῦ ἀδυνάτου καθ' ἑκαστον ἐργάτου ἀλλὰ μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ὀργανωμένης ἐργατικῆς ἐκπροσωπήσεως τοῦ σωματείου. Τὸ σύνθημα τοῦ Λουδοβίκου Blanc «Organisation du travail» ἐλάμβανε νέον περιεχόμενον.

Τὸ δέιτομον τοῦτο ἔργον γραμμένον μὲ θερμαίνουσαν πίστιν ἀλλὰ καὶ πραγματικὴν ἀντικειμενικὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ ζητήματα συναρπάζει. Ἐπέδρασεν ἐξόχως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων πνευμάτων, τὰ ὅποια ἐξ αὐτοῦ ἐκινήθησαν καὶ κατῆλθον εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ νὰ συζητήσουν τὰς νέας ταύτας ἰδέας. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὑπέδειχθη ἐν Γερμανίᾳ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη Ἀγγλία πλὴν τῆς τοῦ Ricardo καὶ Mill, τοὺς δὲ Ἀγγλοὺς ἐδίδαξε καὶ καταυθύνεται ἡ σπουδαιότερα τάσις ἐξελίξεως τοῦ λαοῦ τῶν. Ὁβτὼ ὁ Brentano ἀνεδείχθη ὡς λέγει ὁ Schmoller ὁ θεωρητικὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν Ἀγγλικῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων, ὁ ἐπιστημονικὸς σημαιοφόρος τοῦ προχωρημένου φιλελευθερισμοῦ, ὁ συναρμονίσας τὸ συντησιακὸν ἰδανικὸν μὲ τὴν μεγάλην νικηφόρον τότε ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ Brentano δὲν ἔγραψεν ὀγκώδεις ἐργασίας ἀλλὰ πολλὰς μικρὰς πολυτίμους μονογραφίας ἱστορικοῦ, φιλοσοφικοῦ καὶ θεωρητικοῦ οἰκονομικοῦ περιεχομένου⁽¹⁾ ὁπέδειξε μεγάλας ἱστορικός γραμμὰς ἐξελίξεως. Εἰς μακρὰν συγγραφικὴν ἐργασίαν παρεμποδίστηκε πλέον ὑπὸ τῆς διδασκαλίας, τῶν φροντιστηρίων, τοῦ τῆς ἀναμίξεώς του εἰς κάθε τρέχον ζήτημα. Εἰς τὴν διδασκαλίαν του ὅμως, καὶ πανταχοῦ ὅπου ἐλάμβανε μέρος, ἐνεζωογόνοι, διεσκέδαζε, ἠλέκτριζε, λέγει ὁ Schmoller, ὁ δὲ μαθητὴς του Herkner, ὅτι πάντοτε εἶδε εἰς τὴν συζητησίαν ζωηρότητα, τόνον, συναρπάζον ὄρος, ἀνώτερον ἐπίπεδον. Ἐπὶ δύο

1) Αναφέρω μερικὰ νεώτερα ἔργα του: Ethik & Volkswirtschaft in der Geschichte (1902). Der Schutz der Arbeitswilligen (1912). Über Syndikalismus und Lohaminimum (1913). Die byzantinische Volkswirtschaft (1917). (Ἐνθα ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἔθνικὴ οἰκονομία τῶν Βυζαντινῶν ὄχι μόνον διετηρήσε κατὰ τὴν φύσιν τῶν αἰώνων τὸν κεφαλαιοκρατικὸν χαρακτῆρα ὁ ὅποιος ἀναγκαστικῶς προήχθη ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῶν χωρῶν τούτων, εἰθὺς ὡς ἠδέηθη ὁ πληθυσμὸς των, ἀλλὰ καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὸν πάντοτε ὀξύτερον. Ἡ μετάφρασις τοῦ μικροῦ τούτου ἐκ παραδόσεων δημοσεύματος διὰ ἔργου νὰ εἶχε γίνῃ ἤδη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἐφ' ὅσον ὑποστηρίζομεν τὴν ἐξελικτικὴν ἐπίδρασιν τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, διοικητικῆς διὰ τῆς Τουρκικῆς, εἰς τὴν σημερινὴν πνευματικὴν, νομικὴν καὶ οἰκονομικὴν σύνθεσιν κατ' ἡμῶν). Der wirtschaftende Mensch in der Geschichte (ἀπαντα) 1934. Die deutschen Getreidezölle² 1926.

σχεδόν τέλος γενεάς επεδράσεν (1) εξόχως όχι μόνον θεωρητικώς αλλά και πρακτικώς, όχι μόνον εις την Γερμανίαν αλλά και εκτός αυτής.

Εις τὸ κατὰ τὴν 6—7 Ὀκτωβρίου τοῦ 1872 συγκληθὲν συνέδριον τοῦ Eisenach ὁ Schmoller ὠμίλησεν εισαγωγικῶς περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συγκλήσεως. Ἐξελέγη πρόεδρος ὁ ἀρχαιότερος καὶ διακεκριμένος νομικὸς Gneist καὶ ἤρχισεν ἡ συζήτησις διὰ τὸ πρῶτον ζήτημα τῆς ἡμερησίας διατάξεως. Τὴν ἐργοστασιακὴν βιομηχανίαν. Εἰσηγητὴς δὲν ἐξελέγη πρῶτος τις, πεπειραμένος ἀλλὰ 27ετής τις νεανίας, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐκλεγῆ τὸν Μάιον τοῦ 1871 ὀφηγητῆς. Τότε (6 Ὀκτωβρίου 1872) εἶχεν ἤδη μετακληθῆ ὡς καθηγητῆς εἰς τὸ Breslau. Ἦτο ὁ Brentano. Τὸ πρωτόλιόν του πρὸ μηνῶν εἶχε κατακτήσει τὴν Γερμανίαν. Τὴν ἐμπεριστατωμένην εἰσηγήσιν του ἤδη ἐχειροκρῶται ἐνθουσιωδῶς ἡ συνέλευσις, ὁ δὲ τηλεγράφος ἀνήγγειλε τὴν νέου εἶδους ταύτην συνάθροισιν εἰς ἔλον τὸν κόσμον. Ὁ Καθηγητῆς τοῦ Breslau ἦτο ἀπὸ τὴν σιγγιμὴν ἐκείνην διεθνῆς προσωπικότης τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Εἶχεν ἐπιτύχει εἰς τὸ πρῶτον πρακτικὸν κοινωνικὸν ζήτημα, (2) ὡς λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ den Nagel auf den Kopf. Εἰς τὸ ἔργον του ἐπεδόθη μὲ τὴν ἀφοσίωσιν, ἐπιμονήν, μὲ τοιοῦτον ἀποτελεσματικὸν τρόπον ὥστε ἡ δράσις του νὰ μείνῃ μνημειώδης. Τὸ σωματεῖον Κοινωνικῆς Πολιτικῆς ἠθέληεν ὁ Brentano μὴ μόνον ἀλλά πλήρως ὁμονοῦντων μαχητῶν. Οὕτως ὅμως ἐξ ἐξελίχθη τοῦτο. Συνειργάσθησαν διάφοροι κατευθύνσεις. Ὑπερίσχυσε πάλαι, ὡς ὁ Brentano εἶπεν, ἡ ἀποψις τῆς διοικήσεως, ἡ μεσαιά γραμμῆ. (Der Standpunkt der Verwaltung). Πάντοτε ὅμως ἐφρόντιζεν ὁ Brentano ἡ ἐξέτις τῆς κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν συντεχνιακὴν κίνησιν ἢ ἀποτελέσῃ σπουδαϊκῶτατον τμήμα τῆς δράσεως τοῦ σωματείου. Καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ σωματείου τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπέτέλεσεν ἄλλωστε ἀρχικῶς ἡ μακροετής προσωπικὴ φίλια μικροῦ τινὸς κύκλου ἀνδρῶν τοῦ Held, Knapp, Brentano, Schmoller κλπ. Μὲ τὸν Schmoller τὸν συνέδεε πεντηκονταετής φίλια καὶ ὅμως ἦσαν ἀντικρῶς ἀντίθετοι φύσεις. Τοῦτου ἕνεκα συνήθως ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος αὐτῶν.

1) Τοῦ Brentano καθὼς καὶ τοῦ Schmoller τὰς κοινωνικοπολιτικὰς διδασκαλίας ἐθεώρησαν τινεὶ (Opcken) ὡς κληρονομίαν τῶν Λουσαλικῶν. Τὸ τοιοῦτον ἀποκορύφει σημερον (Herker) δι' ἀμφοτέρους. Ἡ διδασκαλία τοῦ Brentano κροήθη ἐξ ἐμπεριστατωμένης σπουδῆς τῶν ἀγγλικῶν σχέσεων. Ὁ δὲ Schmoller ἦδη ἀπὸ τοῦ 1863 πρὸς νὰ θεωρηθῆ ὡς κοινωνιολόγος ὑψηλότερος τοῦ Lassalle Ἰσάμανος. Οὗτος παρεμέρισεν ὅ,τι ἠμποδίζει τὴν κοινωνικοπολιτικὴν ἐξέλιξιν, ὡς τὸν σιδηρὸν μισθοδοτικὸν νόμον του, πανταχοῦ δὲ ἄλλο ὡς εἰς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐργατικῆς προστάσεως, τῆς ασφαλείας τῶν συντεχνιῶν, τῶν συνταξιοδοτικῶν, τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς διεγγραφῆς σφέστερα καὶ ὀριστικώτερα τὰ ἐξ αὐτῶν προσδοκώμενα ἀποτελέσματα.

2) Ὁ Herker ἐθεώρει νικητὴν τὸν Brentano καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τοῦ Marx, τὴν δὲ νίκην του διέβλεπεν ἐνσαρκουμένην εἰς τὴν 4 Ἀγούστου 1914, ὅπου αἱ γερμανικαὶ συντεχνίαι ἐπρωτοσιώθησαν εἰς τὴν σύμπνοιαν κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν 14 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὅπου Γερμανοὶ καὶ Πρώσοι Ὑπουργοί, στρατηγοί, μέλη τῆς γερουσίας κλπ. ἐπεσκέφθησαν τὸ ἐν Βερολίῳ μέγαρον τῶν συντεχνιῶν.

τά πρακτικά αποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τῶν ἡμετέρων πρὸς τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας δὲν συνέπιπτον. Πάντως ὁμοῦς ἔγραψε τῷ 1877 ὁ Brentano πρὸς τὸν Schmoller. «Βίβαια οὗτε ὀϊκὸς σας σοσιαλισμὸς à la Φρεϊδερικὸν Γουλιέλμον Ι, οὗτε ὀϊκὸς μου ἀτομιστικὸς φιλευθερισμὸς πρέπει νὰ μᾶς χωρίσουν ποτέ». Ὁ δὲ Schmoller εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ 1888—1892 τοῦ ἐτόνιζε πάντοτε. «Πρέπει ἡμεῖς οἱ δύο πρὸς τὸ σὺμπῆρον τοῦ σωματείου τῆς Κοινωνικῆς πολιτικῆς νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν δημοσίαν πολεμικὴν». Ἐπαναστατικὰς τάσεις δὲν ἐξήρπην ὁ Brentano δι' αὐτὸ ἐκ καὶ οἱ σοσιαλισταὶ δημοκράται δὲν τοῦ ὀφείλουσαν καὶ πολλὰς εὐχαριστίας.

* *

Ἐξ ἰσου ἐστράφη ὁ Brentano κατὰ τοῦ Bismark καὶ Marx ὡς κατὰ τοῦ Λουδοβίκου Bamberger, τοῦ βαρῶνου von Stumm, τοῦ Bueck, τοῦ Alexander Tille.

Πανταχοῦ ἐλάμβανε μέρος ὅπου φλέγοντα ζητήματα οικονομικὰ καὶ κοινωνικὰ μέλλοντος συνεζητοῦντο. Ἀνεδείχθη εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς τούτους ἀγῶνας, λέγει ὁ μνηστῆς του Herkner, ὁ μεγαλύτερος μαχητὴς τῆς γερμανικῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης, μεγάλος πρὸ πάντων διότι τὸ ὄξαιος ἀκονισμένον ἀλλὰ εὐγενῶς καὶ τεχνικῶς διεξήρπεν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀνέστυρε μόνον προκειμένων τῶν σύγνευστάτων ἰδανικῶν ἀνθρώπων ἠθικοποιήσεως.⁽¹⁾

Ὁ ἴδιος ὁ Brentano ἐτίμηρε ἑαυτὸν ὡς εὐτυχῆ.⁽²⁾ Ἡ μήτηρ του τὸν ἀνέθρεψεν ἐξιστοροσοφίᾳ εἰς αὐτὸν τὸν ἀκαμπτὸν χαρακτήρα τοῦ πατρὸς του⁽³⁾ πρὸς πᾶν· οἱ θεώρει ὄρθην. Καλλίτερα ἔλεγε ὁ Brentano νὰ ἐδάγκανέ τις τὴν γλῶσσάν του κερὰ νὰ ὀμολογήσῃ τι τὸ ἔποιον δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἰδ' αὐτοῦ κεκοίθησιν. Εἰς τὴν ἀκαμπτὸν ἀρρώσειν πρὸς τὸ ἀληθὲς διακρίνεται μόνον ὁ ἀληθὴς ἀριστοκράτης. «Ἄν ἀληθῶς κατῴρθωσά τι ἀξίον ἀναγνωρίσεως», ἔλεγεν ὁ Brentano ἐπὶ τῆς 75ετηρῆδι του, ἐτότε αἰτία τούτου μοναδική εἶναι, οἱ πάντοτε σοβαρῶς ἀνεζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ πάντοτε ἀνευ ἐπιφυλάξεων ὀμολόγησῃ τὸ ὡς ἀληθὲς ἀναγνωρίσθην». Καὶ πάλιν ὁμοῦς ἡ μετριοφροσύνη του ἐπερίοριζε τοῦτο διότι κολῶ περισσώτερον, ἔλεγε, ἢ ἐπρεπε νὰ ἔχω κατῴρθω-

1) Ὁ Herkner λέγει ὅτι οἱ νεαροὶ σπουδασταὶ τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης οὐκ ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκουν ἐπιμελῶς καλὰ ἀντικριστικὰ ἔργα τοῦ Brentano, ἔστω καὶ ἀνευ πλέον ἐπικαιροῦ διαφέροντος, διὰ νὰ μανθάνουν πῶς διεξάγεται πολεμικὴ μεγάλῃ γοημῆς.

2) Eigentlich bin ich ein Sontagskind gewesen.

3) Ὁ πατὴρ ἀπέθανεν, ὅταν ὁ Brentano ἦγεν ἡλικίαν 7 ἐτοῦ.

οσι ὑπὸ τὰς τόσας εὐμενεῖς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξειλίχθη.

Ὁ ἀναγινώσκων τὸ τεῦχος τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Brentano, διαβλέπει εἰς αὐτὸ τὸν ἀνώτερον τύπον τοῦ ἀνθρώπου, τὴν εὐγενῆ ψυχὴν, ἣ ὅποια δὲν λησμονεῖ τὰς εἰς αὐτὴν παρασχεθείσας ὑπηρεσίας, τὸν ματριόφρονα ἀνθρώπον ὃ ὅποιος θεωρεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δράσεώς του, ὡς προελθὸν ἐκ τῆς συγκυρίας τῶν περιστάσεων. (1). Ἄς εὐχηθῶμεν λοιπὸν εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὸ Vivat sequens !

III

Καὶ ὁ Ἐδουάρδος Bernstein (2) συνπλήρως πρὸ ὀλίγου (6 Ἰανουαρίου 1925) τῆν 75. ἐπέτειον τῆς γεννήσεώς του. Ὁ Bernstein προσεπρόσθεσε νὰ ἐμφυσησῇ εἰς τὸν σοσιαλισμὸν φιλελεύθερον πνεῦμα. Ὁ Brentano εἰς τὸν φιλελευθερισμὸν τὰς σοσιαλιστικὰς (κοινωνικὰς) πύσεις τῆς ἐποχῆς. Ἡ συνάντησις τῶν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου δὲν εἶναι τελείως τυχαία σύμπτωσις. Ἐπ' ἀμφοτέρων ἐπέδρασε τὸ ἀγγλικὸν περιβάλλον εἰς τὸ ὅποιον ἐπὶ μακρὸν παρέμειναν. (3). Ἀπετύπωσεν εἰς τὴν πνευματικὴν σύνθεσίν των τὴν αἰσθησὶν τῆς πραγματικῆ-

1) Με εἶψαζαν πολλὰκις διὰ τὸν φιλεργατισμὸν μου ἀλλὰ ἐπικλοῦμαι ὡς ἐλαφροντικὴν περιπέσιον κληρονομικὴν ἐπιβάρυνσιν. Οὕτως ἔλεγεν ἀναφέρων ὅτι ἡ προμιάμη του Σοφία Laroche δὲν ἦτον μόνον ἡ φίλη τοῦ Wieland, Goethe, Lavater κλπ. ἀλλὰ εἰς ἐποχὴν ὅπου κανεὶς δὲν ἐσοκίετο περὶ ἐργατικῆς προστασίας, ἐπισκεφθεῖσαι ἐργοστάσιόν τι εἰς τὴν ἀνω Ἀλατιαν ἀμέσως ἐκυρήχθη ὑπὲρ αὐτῆς. Ἄλλαχού πάλιν λέγει ὅτι ἡ πρὸς τὸ ἀληθές σφοδρὰ κλίσις του δὲν προήλθεν ἐκ τῆς ἰδίας οὕτως εἰπεῖν διαθεσεώς του. Τοιοῦτοτρόπως ἐδιδάχθη παιδιόθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμπεριφερθῇ ἄλλως πῶς τις. Οὕτω δὲν ἐκόσισεν εἰς αὐτὸν ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆ οὐδεμίαν θυσίαν.

2) Βλ. Breslauer Volkswacht. Beiträge zur Würdigung von Bernsteins Lebenswerk und zur Weiterentwicklung seiner Ideen. 1925. Μπρονστάϊν—Κορώνη Ἡ ἀπεργία μετὰ προλόγου τοῦ Κορώνη. Ἐνθα πολλὰ ἀναφέρονται περὶ τὴν ἀνιλήψεων τοῦ Bernstein. Herkner-Καλιτσουνάκι, Ἐργατικὸν ζήτημα, Β (1920) σελ. 238 ἔ. Ὁ Bernstein εἶναι Ἰουδαῖος· καταγωγῆς ὅπως καὶ κληθὸς ἄλλοι ἐπιφανῶν σοσιαλιστῶν ἀρχηγῶν τῆς τελευταίας γενεᾶς (Singer, Parvus, Luxemburg, Kautsky, Haase, Clara Zetkin, Hilferding).

3) Οἱ ὅροι τῆς παραμονῆς των ἦσαν πολὺ διάφοροι. Διότι ὁ μὲν Brentano οἰκειοθελῶς ἐσπουδαζεν αὐτόθι ἐν ὃ Bernstein διέτριβεν ὡς ἐξόριστος, ἐπιτελῶν εἰς Γερμανίαν τὴν 1901, πολὺ δηλαδὴ μετὰ τὴν ἄρσιν (1890) τοῦ κατὰ τὸν σοσιαλιστῶν νόμου (1878). Ὁ Bernstein διαρκούσης τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου κατὰ τὸν σοσιαλιστῶν παρέμεινε ἀρχικῶς ἐν Ζυρίχῃ ἐκδίδων τὸν «Sozialdemokrat». Παραμβάσει τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως ἐξετοπίσθη καὶ ἐκεῖθεν καὶ ἦλθεν εἰς Λονδίνον, ὅπου ἐξηκολούθη νὰ τὸν διευθύνῃ. Ἡ σφοδρὰ γλώσσα τοῦ «Sozialdemokrat» ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς τὴν κοινικὴν δίωξιν τοῦ Bernstein. Τοῦτου ἔνεκα παρέμεινέ μακρὸν καὶ μετὰ τὴν ἄρσιν τοῦ νόμου κατὰ τὸν σοσιαλιστῶν.

τητος. Ὁ Bernstein εἶναι αὐτοδίδακτος. Ἐπανελθὼν ἐξ Ἀγγλίας εἰργάσθη εἰς τὴν πρακτικὴν πολιτικὴν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος μετὰ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου ζήλου, μεθ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἶχε δράσει δημοσιογραφικῶς. Περὶ αὐτὸν συνεκεντρώθησαν οἱ μετριοπαθέστεροι σοσιαλισταί, ὅσοι ἀπεκδέχοντο τὰς ἰδέας του, τὰς ὁποίας προγραμματικῶς εἶχεν ἀναπτύξει ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπανόδου του δι' ἐνὸς σκουδαίου βιβλίου του. (1) Ὁ χρισμὸς εἰς ριζοσπαστικὸς καὶ μετριοπαθεῖς, εἰς ὀρθοδόξους καὶ ἀναθεωρητικὸς, δὲν προήρξατο ἰδίως ἐκ διαφορᾶς ἀντιλήψεων ἔσον ἀφορᾶ τὸ σκόπιμον μεγαλύτερας ἢ μικροτέρας μαχητικῆς ὀρμῆς, οὕτως εἶπεν, τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ ἐκ βαθυτέρων αἰτίων, διαφόρου δηλαδὴ ἐρμηνείας τῶν ἀντιλήψεων τοῦ διδασκάλου. Οἱ ὀρθόδοξοι ὑπὸ τῶν Kautsky ἐπίστευον ὅτι θὰ ἐξεβίαζον τὴν πραγματικότητα μὲ τὴν ἁρμονικὴν θεωρητικὴν σύλληψιν, οἱ ἀναθεωρητικοὶ τοῦναντίον τὴν σύλληψιν ταύτην ὑπέβαλλον εἰς αὐστηρὸν ἔλεγχον. Διέκρινον ὑπερβολὰς ἂν ὄχι, καὶ τελείως ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διαμορφουμένην πραγματικότητα. Ἡ θεωρία τῆς ὑπεραξίας, τῆς συγκεντρώσεως, τῆς ἐξαθλιώσεως, ἡ περὶ κρίσεων θεωρία, ἡ θεωρία τῆς αὐτομάτου καταστροφῆς τῆς σημερινῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως δὲν συνεδιβάλλοντο πρὸς τὴν πραγματικότητα. Καὶ διὰ τὴν ὀλιστικὴν ἀντιλήψιν τῆς ἱστορίας ἐφρόναι ὁ Bernstein ὅτι ἡ βαθυτέρα ἐξέταση τῶν νόμων τῆς ἐξελίξεως ἀποδεικνύει ὅτι δυνάμεθα βαθμυδὲν καὶ περισσώτερον νὰ κατευθύνωμεν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν. (2) Ἐπομένως ἐφ' ἔσον ἡ θεωρία δὲν ἐπιγληθεύετο ὑπὸ τῆς πραγματικότητος, ἡ πραγματικότης ὄφειλε νὰ τρεποποιήσῃ τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς τῆς. Ὅχι ἡ ἐπαναστατικὴ ἀλλὰ ἡ ἐξελικτικὴ ἑδὸς ἦτο ἡ συμφερωτέρα διὰ τοὺς ἐργάτας. (3) Ὁ Bernstein ἀπέβλεπεν, ὡς λέγει

1) Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Stuttgart 1899. Αἱ ἀντιλήψεις του αὐταὶ εἶχον τὸ πρῶτον ἐκτεθῆ συνοπτικῶς καὶ ὄχι τόσον συστηματικῶς εἰς τὴν Neue Zeit τοῦ Kautsky ἀπὸ τοῦ 1896—1898 ὑπὸ τὸν τίτλον «Probleme des Sozialismus». Ἐπανεξεδόθησαν μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸ ἔσπον ἔργον τοῦ Bernstein «Zur Geschichte und Theorie des Sozialismus», Berlin, 1901.

2) Καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν περὶ ἀποικίων πολιτικῶν θεωριῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπέτησεν ὁ Bernstein. Ἡ ἱμπεριαλιστικὴ ἐπέκτασις τῶν μεγάλων κρατιῶν εἶναι ὡσον ἀνιπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ἐπικοινωνίας ἔσον καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μεγάλας καὶ περισταίας ἐπιμελλεμένας καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν αὐτῶν εἰς Καρόλλιαν καὶ Τραστὶ. Καὶ δύναται τις μὲν ἀπὸ σοσιαλιστικῆς ἀπόψεως νὰ ἐπιφυλαχθῇ δι' αὐτὴν, δὲν δύναται ὅμως ἀπολύτως νὰ τὴν ἀποκρούσῃ. Τοῦτο σηφεύεται καὶ εἰς τὸ δικαίωμα πρὸς ἀνοικτὸν πολιτισμὸν, το ὁποῖον οἱ τε Μαρξ καὶ Ἑγκελς κατέθεσαν καὶ ὁ Λασαλλὰ ἀκολούθως τὸν Ἑγγελον ἀπεριφρόσως ἀνεγνώρισαν.

3) Εἰς τὴν ἐπικοίσιον του ταυτην ὁ Bernstein δὲν ἐκινωτόμησε κυρίως εἰς ἰδέας, διότι ἡ κοινωικὴς φιλελευθέρη οἰκονομία καὶ γενικῶς ἐπιστημονικὸς (Sombart, Struve, Tugan—Baranowski, Wilbrand, Conrad Schmidt) θεωροῦντες ἑαυτοὺς μαρξιστάς, εἶχον ἤδη ἀντικρούσει τὰς μαρξικὰς θεωρίας. Ἡ πράξις τοῦ Bernstein ἐνεῖχε μίλλον ἡθικὸν θάρρος. Θεωρούμενος ὅτιος ὡς ὀρθοδοξότερος τῶν ὀρθοδόξων, ἐλάμβανε τὸ θάρρος νὰ γρηψῇ καὶ συζητήσῃ πραγματὰ τὰ ὁποῖα δὲν γράφομαι ἀλλὰ ἴσως γίνονται. ὡς τοῦ ἀπῆνεα ὁ φίλος του Auger, προκειμένων ἡδὴ ὀργανώσεων, μὲ ὄρισμένη τακτικὴν, οἷα ὀργάνωσις ἦτο ἡδὴ πλέον καὶ ἡ ἐργατικὴ.

δ Herkner, μεγαλύτεραν σημασίαν εἰς τὴν ἐξελισσομένην κίνησιν, ὅχι δὲ εἰς τὸν σκοπόν. (1) Τέλος, ἡ ἐπιστήμη ἐξετάζει ἕ, τι μόνον ὑφίσταται. Ὁ σοσιαλισμός, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Μάρξ, περιστάσει γενικῆ, θεωρίαν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς κοινωνίας, ἐπομένως δὲν εἶναι οὗτος καθαρὰ ἐπιστήμη, οὔτε δύναται νὰ εἶναι.

* *

Τὴν τοιαύτην ὁμω, κίρσιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ ὁ Bebel, ὁ ὁποῖος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐδικτατόρευε τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος, θανόντος τοῦ Λίπκνεχτ. Εἰς τὸ κομματικὸν συνέδριον τῆς Δρέσδης (1903) ἀνέλαθε λοιπὸν οὗτος νὰ ἐκκαθαρίσῃ τελειωτικῶς τοὺς λογαριασμούς του μετὰ τοῦ Bernstein. «Τώρα, ἐπὶ τέλους, πρέπει νὰ διαφωτισώμεν ἀλλήλους, νὰ ἐκκαθαρίσωμεν τὴν θέσιν-μας, νὰ ἐξηγηθῶμεν ἔσον τὸ δυνατόν καθαρὰ ἀνεμεταξύ μας», ἔλεγεν ὁ Bebel. Ἡ ὁδὸς εἶχεν ἄλλως τε προλειανθῆ, διότι τὸ ἔνω ἔργον τοῦ Bernstein εἶχε προκαλέσῃ ἀπειρίαν ἀντικρούσεων, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως, τὴν ὁποίαν ἀπέλαυεν οὗτος εἰς τὸ κόμμα. Ἰδίως ὁ Kautsky, εἰς τὴν Neue Zeit τοῦ ὁποῖου παλαιότερα ἔργων ὁ Bernstein ὡς ἀνταποκριτῆς του ἐκ Λονδίνου, διετύπωσεν ἐπιστημονικῶς τὴν κατὰ τοῦ Bernstein ἀντικριτικὴν του. Πρὸ παντὸς συνίστατο αὕτη εἰς τὸ ὅτι καὶ ὁ Μάρξ τοιαύτῃ τινα ἐφρόνει. Ἐπληνῶτο λοιπὸν κατὰ τοῦτο μόνον ὁ Bernstein καθ' ὅτι ἀπέδιδεν εἰς τὸν Μάρξ δεξιοσύνην, τὰς ὁποίας δὲν ἐπρόσθευεν οὗτος.

Περὶ τὰς ἀντιλήψεις αὐτῆς τοῦ Kautsky ἐστράφη καὶ ἡ ἐπικριτικὴ τοῦ Bebel, καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Bernstein αὐτῆς ἐσκόπει νὰ ἀναίρεσῃ κυρίως. «Ὁ Kautsky, ὁ φαντακτικὸς θεωρητικὸς, ὁμοιάζει πρὸς γηραιὸν καθηγητήν, ὁ ὁποῖος κλυότερα θυσιάζει τὸν κόσμον καὶ τὸ κόμμα, παρὰ ἕνα λίθον ἐπὶ τὸ θεωρητικὸν οἰκοδόμημά του».

Εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν των, εἰς τὴν ἀποβολὴν δηλαδὴ ἐκ τῆς μερίδος τῶν ἀναθεωρητικῶν, δὲν ἐπέτυχον οἱ ὀρθόδοξοι. Διότι ὑπὲρ τῆς ἐν τέλει διατυπωθείσης προτάσεως ἐψήφισαν σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀναθεωρητικοὶ (πλὴν ὀλίγων κινῶν [1]) Bernstein, V. Elm, David κλπ.) φρονούντες ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ὑπὲρ τόσοῦ προχωροῦντος ἀναθεωρητικισμοῦ.

Διαρκούντος τοῦ πολέμου ὁ Bernstein ἀρχικῶς συνήρσεν εἰς τὴν ψήφισιν τῶν πολεμικῶν πιστώσεων. Ἐν ἔτος ὁμῶς μετὰ ταῦτα μετὰ τοῦ Haase καὶ Kautsky ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τὴν σοσιαλιστικὴν μερίδα, ἡρ-

1) Ἀνάλογοι εἰχονομικαὶ ποροσιτάθησαν εἰς ἄλλας πᾶς χώρας, π. χ. Guesde—Sorel (Γαλλίῳ), Turati—Labriola Jun. (Ἰταλίῳ), Lenin—Plechanov (Ῥωσσίῳ) κλπ. Βλ. Sombart ἐνθ' ἄν. II 180.

νήθησαν τὴν ψήφισιν πολεμικῶν πιστώσεων καὶ ἀπατέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς ἐν Γέθα τῷ 1917 συσταθείσης «ἀνεξαρτήτου σοσιαλιστικῆς ἐγμοκρατικῆς μερίδος τῆς Γερμανίας». Εἰς τὴν μερίδα ταύτην παρέμεινεν ὁ Bernstein καὶ μετὰ τὴν Γερμανικὴν ἐπανάστασιν. Πάντως καὶ τελείως σύμφωνα πρὸς αὐτὴν δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἐκ τοῦ ζητήματος τῆς καταψήφισως τῶν πολεμικῶν πιστώσεων ἐγενήθησαν παραιτέρω ζητήματα ἀρχῆς μεταξὺ ριζοσπαστῶν καὶ μετριοπαθῶν, τέλος ζήτημα δικτατορίας ἢ δημοκρατισμοῦ. Φυσικὸν ἦτο, ὅτι ὁ Bernstein θὰ ἀντετάσσειτο τότε κατὰ τῆς δικτατορίας.

* *

Ὁ Bernstein εἶνε ὀνομαστὸς καὶ διὰ τὴν μεγάλην συγγραφικὴν παραγωγὴν του, διὰ τὰς ἐκδόσεις καὶ ὑπομνηματίσεις σοσιαλιστικῶν ἔργων (τοῦ Λασσάλλε εἰς τρεῖς τόμους 1882). Ὁ Bernstein διακρίθη κυρίως εἰς τὴν χρονολογικὴν ἱστορίαν. Συνέγραψε ὡς ἐκ γενετῆς βερολίνιος λαμπρὸν βιβλίον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐργατικῆς κινήσεως ἐν Βερολίνῳ (1910), Ἀπὸ τὰ ἔτη τῆς ἐξορίας μου (1915), Βιογραφίαν τοῦ I. Auer (1907) καὶ πλῆθος ἄλλο φυλλαδίων θιγόντων μικρότερα ἢ τῆς ἡμέρας ζητήματα. Συντέλεσεν ὡσαύτως διὰ τῆς διδασχῆς του εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ἐξύψωσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως ὅσον ὀλίγοι. Καὶ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ τὸν ἀκούσῃ πολλὰκις ἡρέμως καὶ ἐπιστημονικῶς ἀναπτύσσοντα σοσιαλιστικὰ εἴτε τῆς ἡμέρας ζητήματα καὶ λογοδοτοῦντα ἐνώπιον τῶν ἐργατῶν. Πάντως δὲν ἔχει τὴν ὀξείαν διαλεκτικὴν τοῦ Μάρξ καὶ ἐπεμένως δὲν διεμέρρωσε τὴν μέθοδον αὐτοῦ ὅπως ἡ Λούξεμβουργ, ὁ Otto Bauer, ὁ Hilferding. Καυχᾶται ὅμως ὅτι δὲν εἶναι ἐκ τῶν Μαρξιστῶν ἐκείνων περὶ τῶν ὁποίων ὁ Μάρξ εἶχεν εἰπεῖ εἰρωνικῶς: *Moi, je ne suis pas marxiste.*

Ὁ Bernstein εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων ἐπιζώντων σοσιαλιστῶν οἱ ὅποιοι ἐγνώριζαν τὸν Μάρξ προσωπικῶς καὶ ἀπῆλθυσαν μάλιστα καὶ τῆς συμπαθείας του.

* *

Ἐὰν σήμερον ἤθελέ τις νὰ κρίνῃ ποία πολιτικὴ ἔφερε περισσύτερα πραγματικὰ ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἐργατικὴν ὑπόθεσιν: ἢ τοῦ Bebel — Kautsky ἢ ἡ τοῦ Bernstein — Vollmars, θὰ ὤφειλε νὰ ἀποφανθῇ, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι τῆς δευτέρας. Μάλιστα ἀν ἡ σκέψις προχωρήσῃ εἰς περαιτέρω, ἀν ἐθεωρώμεν ὅτι οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς καθὼς καὶ ὁ Λασσάλλε δὲν ἔβλεπον καθόλου τὸ φῶς τοῦ κόσμου, τότε ἡ ἐργατικὴ κίνησις τῆς Γερμανίας (ὡς καὶ ἄλλων χωρῶν) θὰ ὁμοίαζε περισσό-

τερον πρὸς τὴν Ἀγγλικήν. Τότε αἱ διδασκαλίαι τοῦ Schulze-Delitzsch, τοῦ Albert Lange, τοῦ Brentano, τοῦ Schmoller θὰ ἐπέδρυν ἀποτελεσματικώτερον ἐπὶ τῶν ἀστικῶν τάξεων, ὥστε νὰ μὴ θεωρῆται καθήκον αὐτῶν ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ ἐρυθροῦ κινδύνου τῶν κομμουνιστῶν.

Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις δὲν ἐκδιάζεται. Εἶναι βαθμιαία καὶ διαρκῆς εἰς ἐκάστην ἀπὸ τὰς ἀναριθμήτους ὁδοὺς τῆς λέγει ὁ Marshall.

Καὶ δύνатаί τις μὲν νὰ καταστρέψῃ ταχέως καλῶς λειτουργούσας οἰκονομίας δὲν δύνатаί ὅμως νὰ ἐπιφέρῃ πραγματικὰς καὶ ταχείας βελτιώσεις, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν βαθμιαίαν καὶ διαρκῆ τμηματικὴν πραγματοποίησιν μετατροπῶν.

Ἡ καθημερινὴ καὶ πλήρης αὐταπαρνήσις μικροεργασία εἶναι ἡ τελικῶς δημιουργούσα, ἡ λίθον ἐπὶ λίθου εἰς τὴν ἐξέλιξιν προσθέτουσα, ὅχι δὲ αἱ κατὰ φαντασίαν μεγάλα καὶ ἥρωϊκα πράξεις. Ἄς εὐχηθῶμεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸν γηραιὸν Bernstein νὰ συνεχίσῃ ἐν πλήρει ἀκμῇ ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν τὴν κατὰ τὰ ἄνω πραγματικῶς ἐποικοδομοῦσαν φιλάλληλον καὶ ἀνωτέραν κοινωνικὴν δράσιν του.

